

հերը քաղաքային հարստահարող անխիղճ դատարարի դէմ պաշտպանելու համար: Եւ մեր քաղաքային ինքնավարութիւններն էլ խուլ մնացին մեր առաջարկութեան, ինչպէս և մեր ամբողջ անշարժ և անազատահաս հասարակութիւնը առհասարակ խուլ է մնում իրան առաջարկելով բոլոր օգտակար և նոյն իսկ անհրաժեշտ վերանորոգութիւններին և զիտէ միմիայն զանգատելով: Եւ այժմն էլ մենք կրկնում ենք, որ զիւղական արդիւնաբերող ընկերութիւնները պէտք է իրազօրեմունք լինէ քաղաքային ինքնավար վարչութիւններին և թէ մեր գաւառական և քաղաքային ինտելիգենցիան զգնութեամբ, քանի որ տգէտ և իր շահերը չբնութայնող, միմիայն զանգատելով իմացող դիւղացուն հարկաւոր է զեկամարել:

Իսկ երբ որ զիւղական արդիւնաբերող ընկերութիւնները իրազօրեմունք կը լինեն, զիւղական ընկերացած համայնքը կուզարկէ իր արդիւնները ուղղակի իր քաղաքային պահեստները, առանց կախում ունենալու և առանց հարստահարելու քաղաքային չարչիւններից, և կը ծախէ իր բազմաթիւ մթերքները իր գնով քաղաքային ըստպատկաններին, — այն ժամանակ զիւղական ազգայնականութիւնը կը հասկանայ թէ որքան օգտակար էր 18 տարի առաջ մեր արած առաջարկութիւնը: Համ զիւղացի արդիւնաբերողը կը շահի, որովհետեւ իր գնով կը ծախէ իր ապրանքը, համ էլ կը շահի իր քաղաքացին, սպառողը, որովհետեւ զիւղական արդիւնաբերող ընկերութեան պահեստից անմիջապէս առնելով իրան հարկաւոր մթերքները, անհամեմատ աւելի էժան գնով կ'առնէ այդ մթերքները, քան թէ մինչև այժմ առնում էր հարստահարող չարչիւնի ձեռքից:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՍԱԿ ԴՈՒՐԱՅԻՑ

Օրդոստով 10-ին

Գուցէ ոչ մի տարի թէ քաղաքում, թէ գաւառներում այսպէս տարածված չէն եղել վարակիչ հիւանդութիւնները, զիւստապէս զիւստապէս ինչպէս այս տարի: Օր չէ անցնում, որ դատահանքի չը լսվին անմիջապէս և վրդուկացիչ լուրեր, թէ այս ինչ տեղում մեռան այսքան հոգի: զիւստապէս մանուկներ, թէ այն ինչ տեղում այնքան հոգի անցնոյն հիւանդներ կան: Գաւառներէն յետ չէ մնում և քաղաքը, ուր արդէն եղել են մի քանի մահվան դէպքեր: Բնական օգնութիւնը անցոր է գտնվում այդ հիւանդութեան դէմ, և զոհերի թիւը չէ պակասում Այդ հիւան-

Արհեստաւոր դասակարգի ներքին կազմակերպութիւնը և ինքնավարութիւնը սկսում են ուրիշ կերպարանք ստանալ այն օրից, երբ քաղաքները ազատվում են աւատականութեան լծից և ստանում են ներքին ինքնավարութեան իրաւունք: Իսկապէս այդ երկուքից նոր չէր. խաղաղի, հարաւային Ֆրանսիայի և Գերմանիայի քաղաքներէն կային այնպիսիները, որ պաշտպանել էին իրանց ինքնավար ազատութիւնը և ինքնավարութիւնը: Տան և երկրորդը դարից մեծ շարժում է նկատվում քաղաքական կեանքի մէջ — բոլոր քաղաքները ձգտում են ինքնավարութեան և առհասարակ ներքին ազատութեան: Մեր նպատակից հետո է այստեղ արժարժել այս հարցը: Մեզ հետաքրքրում է միայն այն հարցը, թէ ինչ նոր սկզբունքներ մտան արհեստաւորների դասակարգի ներքին կեանքի մէջ: Այս դասակարգը, որ մինչև այդ ժամանակ կրում էր ձորտութեան լուծ, սկսում է նոյնպէս ձգտել դէպի անձնական և անտեսական ազատութիւնը: Փոխանակ իր ժամանակը ամբողջութեամբ նուիրելու իր աւատական իշխանի ծառայութեանը, արհեստաւորը սկսում է միանալ կամ կանոնաւոր տարեկան վճարներով, «գնել իր արհեստը» և անձնական ազատութիւնը: Նշատակաւ չեն նմանապէս այնպիսի զիւղաւորները, երբ արհեստաւորների դասակարգը կամ առանձին արհեստաւոր անձնական ծառայութեան փոխարէն իր իշխանին տարեկան կամ ըստ պահանջման տալիս էր իր արհեստին վերաբերեալ մի որ և է ձեռագործ քան: Երբեմն յօդուտ իշխանի կատարած գործերը կամ սուած ձեռագործները շատ չնչին նշանակութիւն ունեն: Օրինակ, 1120 թ.

դրութեան դոհերը լինում են մեծ մասամբ վաճառքներ. մեծերում եղել են միմիայն վարակիչութիւններ, իսկ մեծերում, — ոչ: Հասարակ դասակարգն ունի իր սեփական և տարբերակ հայեացքները այդ հիւանդութեան վրա, նա ունի և իր սեփական մեթոդները նրան բնական համար, որոնք ոչ թէ համապատասխան են լինում բժշկների ասածներին, ևս, այլ մինչև անգամ և հակառակում են: Առաջին անգամ, երբ հիւանդը գտնվում էր, թէ թուրք ազատ կուր տալ չէ կարողանում, թէ կտրուր ցաւում է հասարակ դասակարգում հիւանդին, նրանց ընկուկ, չէին ևս տալիս: Գաւառային է նրանում, որ աշխատում են մատի ծայրով ձնել, աղիւ կտրուրում յայտնված ուռուցքը, որպէս զի այդպիսով նրա աճելու առաջն առնին: Եթէ դա չէ օգնում՝ այն ժամանակ հիւանդից արիւն են առնում, նկատենք, որ բժշկները, զոհն աշխատելով բժշկները դիֆտերիա ժամանակ արիւնահոսութիւնը շատ վտանգաւոր են համարում. արիւնը առնում են զլիւսաւորապէս, մեծ մասամբ զլիւս առնել մասից, իսկ վերաւորած տեղը ծածկում են ձուածեղով, այն էլ տաք-տաք, (ինձ հաւատացնում են, թէ քան փետուրաւոր հաւը նոյնպէս օգնում է ձուածեղի տեղ), կտրուրը դրսի կողմից հիւանդութեան բոլոր ժամանակը կապում են թիթուկներով: զլիւսաւորապէս թիթու տալով, վերջինիս տեղը երբեմն կապում են և սպանված դուրս: Այստեղ դարձանալին այն է, որ այդ տեսակ բժշկականութիւնը աւելի շուտ է հանում իր նպատակին, քան բժշկների ջանքերը, — զոհն այդպիսի կողակցութեան են բերում մարդուս փառսերը և զննքները:

Թէ որքան մեծ նշանակութիւն են տալիս այստեղ այդ հիւանդութեանը, թէ որպիսի երկիւղ է գցել նա տեղացիներին սիրտը, — այդ հասկանալու համար աւելորդ չէ համարում ի վերջոյ աւելացնել, որ տեղացիներից մի խումբ, զիւստապէս Բազուր, ամառանոց եկողները, զիւստ են Բազուր՝ այնտեղի քաղաքային զլիւսաւոր բժշկի օգնութեան, իսկ վերջինս կարգադրել է, որ տեղի քաղաքային բժիշկը որքան կարելի է լրջօրէն վերաբերվի այդ հիւանդութեան:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շաբաթ, օգոստոսի 25-ին, երկուշաբթի, Արեւելեան Լոյկասի տիրապետութեան տօնի օրը քաղաքը լուսաւորված էր:

Բարձր մի անտառների հրդեհը, որը վաղուց արդէն սկսված է, այժմ էլ շարունակվում է: Մի տխուր պատկեր է ներկայացնում այդ հրդեհի տեսարանը, որը իսկապէս նորութիւն էլ չէ այդ

անտառներում: Հրդեհը ճարակելով ահագին տարածութիւններ, այժմ հասել է Աճե իշխանի կարեւորներին: Ձեռք առնված միջոցներով անկարելի է եղել հրդեհը հանդգնել, և հրդեհը լեղունները անխնայ կերպով լսովում են ընտելեան զեղեցկութիւնը և միջոցներ արժեքող հարստութիւնները:

Հին տեսարանները կրկնվում են. — Թիֆլիսի փողոցներում սկսել են նորից երկաւ Ռուսաստանից եկող զաղթականները, որոնք իւրաքանչիւր անցուղարձ անոններին ձեռք են մեկնում: Այդ թշուառ և աղքատ վերադարձները գնում են դէպի Կարսի չըջանք:

Կիրակի օր, ամսիս 26-ին, Թիֆլիսի խոշիւմանքի գերեզմանատանը թաղվեց հանգուցեալ հարուստ վաճառական Նիկողայոս Գեորգիան Եւրապիանց: Հանգուցեալը ոչ մի դաւակ չը թողեց և նրա ամբողջ հարստութիւնը մնաց իր կնոջ: Նրա ամուսինը, Եւրապիանց Ստեփանեան Եւրապիանց, ի յիշատակ իր ամուսնու, ինչպէս յայտնվեց արեւմտեան առաջնորդի կեղեցկութեամբ խօսած քաղաքից, նուրից 2,000 ռուբլի Թիֆլիսի ծխական դպրոցներին, և 1,000 ռուբլի Մոսկու ա. Գեորգի կեղեցու քահանաներին, և բացի դրանից պարտաւորվում է իր հաշուով երկու չքաւոր աղջիկ մարդու տալ, ուստաբաշխների ընտրութեամբ:

«Արեւելք» լրագրում կարդում ենք հետեւեալ տողերը. «Բարեկշիւատակ Սանատարանի կտակի արամադրութիւնը թէ և պաշտօնապէս երևան կլաւ չեն տակաւին, սակայն կը հաղորդվի թէ հանգուցեալը իր հարստութեան 100,000 ռուբլի բաժին հանած է իր քեռորդուն՝ բժիշկ Լեոն Տիգրանեանին և միանգամայն յիշեալին թողած է իր տան կա՛կ կարակիւր՝ մօտաւորապէս 10,000 ռ. արժողութեամբ: Նոյնպէս, դարձեալ «Միւր» լրագրի խմբագիր պ. Պետրոս Սիմեոնեանց իր կենդանութեանը պիտի ստանայ շարունակ 600 ռուբլի թոշակ, զոր հանգուցեալը նշանակած էր «Միւր» յոբէլեանին աւելի, 1882 թ. աւանդելու սկսեալ: Այս երկու անձերէն դատ, հանգուցեալ բարեբաւն ոչ մէկ անհատի բաժին հանած է եղել իւր կտակաւ, այլ իւր ամբողջ հարստութեանը, — մօտաւորապէս 600,000 ռուբլի, — յատկացեալ է Սանատարան վարժարանին: Թէ և Տիգրանի լրագրաց մին դրոյց մը կը յիշէ, իբր թէ պ. Լեոն Տիգրանեանց՝ որ Սանատարանի կտակաւորաբար մին է, մտաւոր է օրինական միջոցներով բեկանել տալ հանգուցեալի կտակին այն արամադրութիւնը, որով իւր բովանդակ հարստութիւնը Սանատարան վարժարանին կը թողու, սակայն այս լուր անհաստատ է թուի մեզ:»

Խորէն արքեպիսկոպոս Նար-Պէյ, «Արեւելք»

տական էր կայնկոպոսին վճարել տարեկան չորս հատ ձիւ. նալ իր մեկնութիւնը:

Մի և նոյն երկրորդ նկատվում է ոչ թէ միայն Գերմանիայում, այլ և Ֆրանսիայում: Արհեստաւորների դասակարգը սկսած X դարի վերջից կամաց կամաց որոշեալ վճարով կամ տարեկան չնչին ծառայութիւնով սկսում է «գնել» թէ առանձին անհատական և թէ արհեստի ազատութիւնը: Տօններով և տարեկան քանակով դարձում այս տեսակ յիշատակութիւնը ստանում է համայն պետական բնաւորութիւն. ամեն մի վաճառ ի շատէ դարձեալ քաղաքում, արհեստաւորները և վաճառական դասակարգը ձեռք է բերում ազատութիւն: 3)

Ֆրանսիայում թագաւորապատկան քաղաքներում, արհեստի վաճառքը համարվում էր թագաւորի արտօնութիւններից մէկը: Եթէ վեր առնենք իսկին Բուալոյ ժողովածուն, մենք շատ քիչ արհեստ կը գտնենք, որի ծախելու արտօնութիւնը չը պատկանէր թագաւորին, կամ մի որ և իցէ պարտական բարձր պաշտօնաւոր: Պաշտական պաշտօնականներին թագաւորը բաշխում էր այս իւրաւունքը ընդհանուր ֆեոդալական պայմաններով: Իսկին Բուալոյ 1) ժողովածուի մէջ միւշ կարելի է պատահել այնպիսի դարձեալների, որոնք պարզ ցոյց են տալիս, որ արհեստաւորը «գնում

և արհեստների բաժանումն դարձեալ չէր, համեմատ այն ձեւերին, որոնց վրա բաժանվում էր ամեն մի արհեստ:

3) Levasseur, T. I, p. 175—189.

1) Իսկին Բուալոյ Լուրովիկոս IX ժամանակակիցն է: Մօտաւորապէս 1258 թ. ականին նա արհեստաւորների և վաճառական դասակարգի դե-

լրագրի օգոստոսի 1-ի համարում տպագրել է մի թղթակցութիւն՝ դէպի Էշմիածին արած իր ճանապարհորդութեան մասին, և այդ թղթակցութեան մէջ ի միջի այլոց հետեւեալ տողերն է գրել. «Հասանք Ախթաֆայի կայարանը, ուր իջանք, սուրհանդակի ճանապարհաւ մեկնելու կառօք ի Ս. Էշմիածին: Առանձին արտօնութեամբ յիշեցի՝ որ Մոսկու քաղաքէն դէպի Թրոյիճա Ռուսաց ուխտաւորի եղեալ մեծ վանքը՝ յատուկ երկաթուղի շինուած է, որ ուխտաւորաց և այլեւ լուաց ստուար բազմութիւն մը կը տանի կը ձգէ ի վանս, և յետադարձներն կը բերէ ի Մոսկու: 1867-ին, օգոստոսի 8-րդ օրը կը կատարուէր ամուրիարանի մը եպիսկոպոսական օծման յիւնամեակ յօրելին հանդէսը. Ֆիլարէթ Արքեպիսկոպոսն էր նա, Ռուսաց Սինոդին Ասպ անդան և հռչակաւոր աստուածաբանը: Հոգեւոր Կաթողիկոսն Տ. Գեորգի Գ. ինձ պաշտօն յանձնած լինելով յանուն Հայ Եկեղեցւոյ Հայրապետին չնորհաւորել ծերունաւորը Արքեպիսկոպոսին յիւնամեայ արդիւնաւատ հովուութիւնը, այս առթիւ ոչ միայն այցելեցի և զննեցի այն հոյակապ վանքը, այլ և հետադարձութեամբ տեղեկանալ թէ ինչ պատճառէ չարժեալ Պետութիւնն մի երկաթուղի դիմ շինել ստիպուած էր՝ յատկապէս վանքի մը երկնակողաց համար սանձանալ: մեկ եղաւ դարձեալում՝ երբ յայտնեցին ինձ թէ այլ երկաթուղին շինուած չէր ծախելը Պետութեան, այլ՝ հանդանակութեամբ ուխտաւորաց և բարեպաշտի ի Ռուսիա, որով երկաթուղին բազմապատկած էր երկնակողաց թուոյն հետ նախ թրօծայի կեանքում և անբաւ հարստութիւնը կը մտածէի. ահա կերթանք Հայ Ազգին ամենամեծ ուխտաւորին, ամեն ժամանակ ստուար բազմութիւն ուխտաւորաց կը դիմէ անդ, այլ որոնք մտքէն անցնել է դիւրացնել ինչոյս երկնակութիւնը: Պիտի գնայ արդեւ ժամանակ՝ յորում Հայ ուխտաւորաց և բարեպաշտից հանդանակութեամբ՝ Հայոց դերադանց ուխտաւորին և՛ ունենայ իւր Թրոյիճայական երկաթուղին. թէ արդեւ պիտի սպասենք՝ որ Ռուսիայի Պետութիւնն իրականացնէ զայդ ևս, ինչպէս՝ յօրինած է իւր սուրհանդակային խնամքին, և օծման է դալն կարելի դիւրութեամբ և ապահովութեամբ, ընկով վասն այնք մեծամեծ ծախքեր, յորմէ կօդուղին այսօր Հայ ուխտաւոր և երկնակը, մօտաւոր ինչ պարտական տիրապետութեան ժամանակին անանցանելի ճանապարհներն, աւաղակաց յարձակումներն, կողպատիւններն և այլ տեսակ տեսակ վտանգներն ու չարաբանքներն, յորոց դեմ են այժմ ուխտաւորը, չնորհիւ Պետութեան, որ ամեն տեղ շինած է և կը պահպանէ արքունի պոլիտաները:»

Է իր արհեստը՝ թագաւորից. Nus ne puet estre — կարդում ենք ժողովածուի մէջ զանապաշտը դարբնների մասին, — Fevres Conteliers a Paris s'il n'achate le mestier du roy — այսինքն ոչ ոք չէ կարող լինել զանապաշտը դարբն, եթէ նա իր արհեստը (արհեստի իրաւունքը) չէ գնել թագաւորից: Առաջական հօդուր և մարմնաւոր իր խանութը մի և նոյն իրաւունք ունէին իրանց պատկանող քաղաքներում: Արհեստաւորը, եթէ կամենում էր ազատութիւն ձեռք բերել, պարտական էր իր իշխանից «գնել իր արհեստը»:

(Կը շարունակվի)

լուին էր (prévos des marchands): Որովհետեւ հատարակութեան և արհեստաւորների մէջ նրա տարաձայնութիւններ էին ծագում, թէ արհեստաւորներին վերաբերութեամբ և թէ՛ ձեռագործների բարեկեցութեամբ պատրաստուելու մասին, թագաւորը հրամայեց խորհել, ժողովել այն ինչ սովորութիւնները, որոնցով արհեստաւոր դասակարգը շատ ինչ ժամանակներում կառավարվում էին: Այդ ժողովածուն անիմովում է իր մէջ Պարիզի արհեստաւորների կանոնադրութիւնները, որոնք յայտնի են հետեւեալ անունով. «Le livre des métiers d'Etienne Boileau»: Այն ժամանակ Պարիզում հարկը տեղի արհեստով էին պարապում: Այս ժողովածուն մինչև այժմ երկու անգամ է հրատարակվում: 1837 թ. ինչպէս ձեռք բերել է 1879 թ. ինչ Դեպիւնատի և Ֆրանսուս Բանարդոտի ձեռքով: Մեր ձեռքում այս բովելի կայ վերջին հրատարակութիւնը, որ կազմուած է Պարիզի ընդհանուր պատմութեան մի մասը:

2) Le livre des métiers, publié par René de Lespinasse et François Bonnardot, Titre XVI, I. (p. 40).

